

Introduktion til Feministiske tænkere

Dorte Marie Søndergaard

Vi har kaldt denne antologi for *Feministiske Tænkere. En tekstsamling*. Med den titel har vi valgt en neutralt beskrivende overskrift for de artikler og introduktioner, som bogen rummer. Vi kunne imidlertid også have kaldt bogen for *Kompleksitetens Mestre: Grænsedetektiver og Perspektivoperatører* og på den måde have peget længere ind i teksternes bidrag til akademisk analytik. Det, vi nemlig gerne vil med denne antologi, er at introducere danske og nordiske læsere for et teoretisk univers, som vi finder særligt berigende og interessant, når det handler om at finde veje ind i forståelser af, hvordan »virkelighed« forms, skabes og ændres i al sin kompleksitet. Med bogen har vi valgt 8 forfattere ud, der alle har ydet væsentlige bidrag til denne forståelse: Judith Butler, Eve Kosofsky Sedgwick, Lois McNay, Bronwyn Davies, Chandra Talpade Mohanty, Oyeronke Oyewumi, Sandra Harding og Donna Haraway. Ingen af disse forfattere er tidligere oversat til dansk, så vi har med transformationen af deres begrebsapparater til dansk sprog kastet os ud i lidt af et pionerarbejde.

Bag ethvert forfatter- og redaktørnavn skjuler der sig et *vi*. Som mange har gjort opmærksom på før, udgør ingen tekst og ingen tekstsamling én persons værk. Alle tekster bliver i en vis forstand til i fællesskaber – enten i tankefællesskaber, i fællesskaber mellem nutidige og tidligere refleksioner eller i konkrete arbejdsfællesskaber.

I forbindelse med denne bog skal vi'et forstås nok så bogstaveligt. Da ideen til en antologi med oversættelser af feministiske klassikere oprindeligt blev fostret af Hans Reitzels Forlag, var min første handling at stikke en (elektronisk) finger i jorden i primært den danske kønsforskningsverden, og lidt mere spredt også i den norske og svenske. Jeg ønskede at vide, hvilke forfattere og tekster landets universitetsforskere og -lærere primært anvendte i deres undervisning på tværs af uddannelsesniveauer. Jeg mailede derfor mit spørgsmål til et større antal af de universitetsforskere inden for køns- eller beslægtede studier, og resultatet blev en lang række lister og oversigter over centrale tekster fra feministiske teoretikere.

Det næste skridt var at samle en gruppe forskere med indsigt i aktuel kønsforskning og feministisk teori for sammen med dem at vælge de tekster, der skulle prioriteres oversat til antologien. Gruppens deltagere blev senere forfattere til de introduktioner, der indleder bogens fire dele: Signe Arnfred, Lis Højgaard, Tiina Rosenberg og Dorthe Staunæs. Sammen foretog vi en prioritering af tekster med det kunstneriske greb at få øjnene til at skele i ikke bare to, men flere forskellige retninger på én gang.

For det første skelede vi kraftigt til de lister, som min første rundspørge havde resulteret i. Listerne viste i en vis forstand retningen på det umiddelbare oversættelsesbehov, som antologien også helst skulle være et svar på. Dernæst tænkte vi i den form for tekster inden for feministisk teori og kønsforskning, der gradvist har fået status som klassiske tekster. Vi tænkte her primært i klassikerne inden for den såkaldt tredje bølge feminisme, men også med spor bagud, eftersom denne opdeling i feministisk teoretiske bølger alligevel ikke giver mening som en endelig grænsesætning mellem forskellige typer af tænkning. Bølgerne glider ind i hinanden, og tankegods sameksisterer og/eller integreres på tværs af bølgeskulp. Dernæst forsøgte vi at vejre klassikerpotentiale i også mindre kendte tekster. Og endelig forsøgte vi at integrere alle disse prioriteringskriterier inden for en tematisk prioritering af felter, som vi vurderede ville interessere i en dansk/nordisk kønsforskningssammenhæng:

Først skulle den nye feministiske teori og *queerfeminisme* introduceres. Dernæst skulle vi adressere den bekymring, mange diskussioner havde rejst i overgangen mellem anden og tredje bølge feministisk teori i forhold til spørgsmålene om subjektets overgang fra substans til proces, i forhold til forandringsforståelsens ændring i og med de fikserede identitetskategoriers endeligt og dermed overgangen fra identitetspolitik til dekonstruktion og sociokulturelle destabiliseringer etc. Det blev til sektionen *Forandring, handling og subjektivitet*. Efter den tematik ønskede vi diskussionen om intersektionalitet mellem køn og andre sociokulturelle kategorier repræsenteret, og vi ønskede den repræsenteret sammen med den *postkoloniale kritik* af det vestlige kønsbegreb og begrebets analytiske privilegering. Endelig ville vi gerne fremhæve nogle af de *videnskabsfilosofiske diskussioner*, som den nyere feministiske tradition har fostret – med stor indflydelse også på felter uden for feministisk tænkning.

Selvom øjnene følte lidt anstrengte af så megen skelen på én gang, var vi ganske godt tilfredse med resultatet af sammentænkningen af de forskellige hensyn, som det udmøntede sig i den endelige indholdsfortegnelse. Tilfredsheden forhindrede dog selvsagt ikke frustration over alt det, der *ikke* blev plads til. Men tilvalg kræver fravalg, og i denne sammenhæng må vi undvære Gayatri Spivak, Audre Lourde, Héléne Cixous, Luce Irigaray, Rosi Braidotti, Patti Lather, Margareth Wetherell, bell hooks, Ann Phoenix, Karen Barad og mange, mange andre interessante feministiske tænkere. Mange af dem dukker dog op som referencer og inspirationskilder i de oversatte tekster, og håbet er naturligvis, at læserne selv finder veje videre ind i de teoretiske landskaber.

Bogens indhold

Bogen er inddelt i fire dele. Hver del indledes af en introduktion til den tænkning, sektionens tekster er udtryk for. Derfor skal bogens samlede indhold introduceres ganske kort her. Læseren vil finde teksterne introduceret mere udfoldet i hver af de fire deles introtekster, der præsenterer teksternes begreber og diskussioner og samtidig sætter dem ind i en teoretisk og metodologisk kontekst.

I første del er det queerfeminismen, der åbnes gennem to tekster af Judith Butler og en af Eve Kosofsky Sedgwick. Denne del af antologien introduceres af Tiina Rosenberg. Queerteori inden for den feministiske tænkning handler om at problematisere det selvfølgeliggjorte, at sætte identitetskategorier og kulturelle og sociale mønstre, relateringsformer, begær, seksualitet, kort sagt alt tænkeligt fri fra fikseringer i selvfølgeliggjorte praksisser og forståelser. Netop i forhold til denne frisættende praksis er de to forfattere i første del af bogen mestre. De kan opsnuse grænsesætninger, fikserede perspektiver og diskursive paradokser på mange kilometers afstand, og de kan turnere, åbne og udstille det selvfølgelige, så det er til at få øje på.

Judith Butler fylder meget i bogen – tre artikler fra hendes hånd er oversat. Butler har en særlig status, fordi hun har inspireret en hel bølge af nytænkning inden for kønsforskning med sin introduktion af et nyt kønsbegreb og derigennem også en nybrydende kønsanalytik. Hun er også et eksempel på en analytiker, der ganske vist beskæftiger sig med marginaliseringsprocesser produceret gennem seksualitets- og kønskonstruktioner, men som samtidig tilbyder sine indsigter og analytikker så

grænseudfordrende og insisterende på en vedblivende spørgen til perspektiver og refleksionskonsekvenser, at læseren ikke kan undgå at blive klogere på »virkelighedsformende« dynamikker af også mange andre arter end dem, der direkte tager udgangspunkt i seksualitet og køn. Butlers queermetodologi har af samme grund – og ligesom den tidligere nævnte feministiske videnskabsfilosofi – trukket spor langt ud over kønsforskningens og den feministiske tænkningens domæner og beriget humanistiske, samfundsvidenskabelige og filosofiske studier inden for mange andre fagfelter.

I bogens anden del er det queertænkningens konkrete empiriske potentialer, der diskuteres med bidrag fra Lois McNay, Judith Butler og Bronwyn Davies. Denne del introduceres af Lis Højgaard og Dorthe Staunæs. Spørgsmål om queertænkningens og den dekonstruerende traditions betydning for forståelsen af subjektivitet og handling, ikke mindst politisk handling, er ofte blevet diskuteret og har givet sig udslag i et utal af publikationer på de internationale forlag. Her er det Lois McNay, der er udvalgt til at diskutere Butlers handlings- og forandringsbegreber, og hun gør det med udgangspunkt i en kritisk læsning af Butlers forståelse af subjektivering. Bronwyn Davies gør på sin side direkte brug af selv samme subjektiveringsbegreb i sin refleksion over den samtidige underkastelse og subjektive tilblivelsesproces, som hun lægger vægt på i begrebsforståelsen. Og mellem de to bidrag lægger Butler sig så med en skærpelse af performativitetetsbegrebet, tilvejebragt gennem en diskussion af Pierre Bourdieus begreber om felt, habitus, sprog og praksis.

I bogens tredje del, om postkolonial feministisk kritik, er det selve køns-kategorien og dens (som oftest) analytiske privilegering i feministiske analyser, der granskkes. Denne del af bogen introduceres af Signe Arnfred. Granskningen sker gennem blikke hentet hos Chandra Talpade Mohanty og Oyeronke Oyewumi. Mohanty arbejder med intersektionalitetsanalyser mellem flere samtidige marginaliseringskategorier, og hun sætter fra den position spørgsmålstegn ved antagelsen om kvinder som en sammenhængende gruppe med fælles interesser og karakteristika på tværs af klassemæssig, etnisk eller racemæssig positionering. Mohantys problematiseringer har i eftertiden åbnet for en bølge af teoriudvikling knyttet til forskellige raffineringer af intersektionalitetsbegrebet inden for kønsforskningen. Også Oyeronke Oyewumi undrer sig over de selvfølgeligheder, meget feministisk tænkning opererer med, når det gælder køns-

kategorien. Hun tilbyder fra et tredje verdensperspektiv en stærk analytisk undren over den selvfølgelighed, hvormed vestlige feminister reproducerer og eksporterer et dualistisk kønsbegreb. Set fra hendes perspektiv synes dette dualistiske kønsbegreb fostret og nurset gennem en socialt, kulturelt og historisk specifik samfundsmæssig organisering, nemlig den heteroseksuelle kernefamiliestruktur. Familie- og andre sociale relationer kan imidlertid, viser Oyewumi med empiri fra sin egen verdensdel (Afrika), struktureres og betydningssættes på helt andre måder end gennem den vestligt selvfølgeliggjorte kønsdualisme: Kønnets betydning kan, som i hendes empiriske kontekst, være flydende og foranderligt og behøver ikke at danne basis for hierarkisering. Hierarkier kan i stedet formes gennem relationer og netværk baseret på helt andre former for differentieringer.

Bogens fjerde og sidste del, om feministisk videnskabsfilosofi, introduceres af Lis Højgaard. Denne del rummer tekster af henholdsvis Sandra Harding og Donna Haraway. Harding er feministisk videnskabsfilosofis Grand Old Lady og kendt for begrebet om stærk objektivitet, der i stedet for at operere med en afskaffelse af forestillingen om videnskabelig objektivitet som sådan implicerer en anden strategi – nemlig den at udfordre neutralitetspostulatet rundet af den hvide, vestlige, mandlige forskerposition, for i stedet at understrege en, netop, stærkere form for objektivitet funderet i en erkendt og reflekteret situering i »de andres« erfaringsunivers. Donna Haraway er til gengæld feministisk videnskabsfilosofis Grand New Lady. Hendes begrebsliggørelse af de materielt-semiotiske kræfter som konstitueringsprocessernes rette fokus har haft kolossal indflydelse inden for nyere kønsforskning. Haraways leg med sprog og perspektiver og med begreber om diffraktion, implosion, tricksters, upassende andre, monstre og meget mere viser veje ind i begrebslige og kategorielle »retoolings«, som hun kalder det i et senere interview,¹ der kan få os til at finde det »andetsteds«, hvorfra liv kan forstås og leves på nye og andre måder.

Ambitioner og læsestrategier

Som nævnt har ambitionen med bogen været at introducere læserne for et teoretisk univers, der i særlig grad rummer analytikker og refleksiv inspiration, når det handler om at finde veje ind i forståelser af, hvordan kompleks »virkelighed« formes, skabes og ændres.

»Virkelighed« består i disse tekster af sociale og kulturelle mønstre og forandringsprocesser, subjektivitet og, ikke mindst, sociokulturelle kategorier vægtlagt og eksemplificeret gennem kategorien køn med dens differentierende og in- og ekskluderende effekter. De processer, hvorigennem denne »virkelighed« formes, skabes og ændres, er netop uhyre komplekse og sammensatte. De består af både humane og non-humane (menneskelige og materielle) kræfter. Nogle af bogens forfattere har specielt fokus på diskursive praksisser, andre især på materialitet og teknologi, og atter andre holder fokus på de politiske og psykologiske kræfter. For de fleste af forfatterne er det dog nok kompleksiteten i konstitueringsprocesserne i form af alle disse kræfter i samtidig interaktion og bevægelse, der interesserer – selvom forfatterne så hver især arbejder med særlige begrebsliggørelser og særlige vægtninger og prioriteringer i de måder, de forskellige kræfter interagerer med bestemte andre kræfter på.

Teksterne er søgende og nysgerrige i forhold til gængse forståelser af de fænomener, de beskæftiger sig med. Forfatterne bevæger sig søgende i grænselandet omkring både hverdags- og videnskabsdiskursive selvfølgheder, og i det arbejde vendes og drejes analytiske perspektiver og optikker igen og igen – hos nogle forfattere gennem teoretisk refleksion og diskussion, hos andre gennem empiriske destilleringer – indtil der opnås nye indsigter og ikke mindst nye analytiske redskaber til at skabe indsigter med.

Bogen kan derfor også læses med flere forskellige læsestrategier og kundskabsambitioner – lige fra en konkret genstandsmæssig interesse over ambitioner om at opnå videnskabsfilosofiske reperspektiveringer til ganske enkelt at studere diskussionstekniske strategier. Eller – formuleret i eksempler på læsestrategiske spørgsmål, som man blandt mange andre kan vælge:

- Hvad er teksternes genstandsmæssige bidrag til forståelsen af køn, seksualitet, feministisk teori, intersektionalitet etc.?
- Hvad er det for analytikker, metodologier og/eller videnskabsfilosofiske tilgange, teksterne udvikler?
- Hvilke brudflader diskuteres og udfordres i teksterne og teksterne imellem?

- Hvilke diskussionsredskaber bringes i anvendelse? Og hvordan er epistemologiske ambitioner, teoretiske rødder, politiske positioneringer, diskursive praksisser og selvfølgheder flettet ind i disse diskussionsredskaber?

Oversættelsesarbejdet

Oversættelse er ikke nogen nem proces. Oversættelse af vanskeligt tilgængelige, meget abstrakte og uhyre komplekse tekster er *absolut* ikke nogen nem proces. Men oversættelsesarbejdet har også vist sig at være dybt interessant og udfordrende. Sprog er jo en levende mekanisme, og man kan ganske enkelt nogle gange sige forskellige ting på forskellige sprog, mens det at sige det samme kan kræve store omveje. Forskellige sprog rummer forskellige muligheder for at accentuere og associere, for at sanseliggøre og abstrahere analyseaspekter. Metaforer, billeder, antydninger, ord-ligheder – alt det man kan jonglere med for at få særlige betydninger formidlet helt præcist på sit eget sprog – har andre vilkår og veje på andre sprog. Derfor er en fuldstændig analog oversættelse ganske enkelt ikke mulig, hvis hovederindet er at bringe læseren så tæt på tekstens pointer og budskab som muligt.

Når man derfor sidder med så komplekst analyserende tekster som de, der er samlet i denne antologi, bliver udfordringen at finde balancen mellem troskab mod forfattertekstens ordlyd og formuleringsstrategi på den ene side og på den anden side formidlingshensynet med dets fordringer om meningsfulde konnotationspraksisser og metaforer inden for det sprogsystem, der nu engang oversættes til.

Nogle af Donna Haraways begreber rummer fx flere samtidige betydninger, som vi ganske enkelt har måttet opgive at bage ind i et tilsvarende dansk begreb. Her har vi måttet klare sagen med en fodnote, der skal huske læseren på, at dette eller hint begreb altså på engelsk rummer den og den tvetydighed. En anden strategi i forhold til den type af problemer kunne have været at skrive teksterne mere eller mindre om, at foretage egentlige gendigtninger. Det er en strategi, som nogle gange er nødvendig, når der er tale om oversættelse af digte og fiktion. Men her har vi alligevel været mere forsigtige og tænkt, at vi hellere ville holde os nogenlunde tæt på den oprindelige tekst, invitere læseren med ind i den gennem det familiært danske – og derpå opfordre hende eller ham til måske at læse den engelske version efterfølgende.

Flere forskellige oversættere har været engageret i at bringe de engelske tekster i land på tilgængeligt dansk. Mette Liv Mertz har oversat Judith Butler, Eve Kosofsky Sedgwick og Sandra Harding. Lise Justesen har oversat Chandra Mohanty. Malene Sejer Larsen har oversat Oyeronke Oyewumi og Donna Haraway. Og Eva Bendix Petersen har oversat Bronwyn Davies og Lois McNay.

Teksterne har krævet forskellige grader af bearbejdning afhængigt af, hvor komplicerede de var. Efter oversættelserne har der været danske læsekonsulenter ind over en del af teksterne med forslag og spørgsmål og rettelser til oversættelserne. Eva Bendix Petersen har været læser på Judith Butler efter første oversættelsesrunde, Signe Arnfred har været læser på Oyeronke Oyewumi, Lis Højgaard på Donna Haraway. I sidste omgang blev det nødvendigt at konsultere en garvet oversætter af ikke bare humanistisk faglitteratur, men også af fiktion, nemlig Lene Waage Petersen, der fungerede som andenoversætter af Butlers tekster og som læser af Hardings og Haraways tekster. Selv har jeg naturligvis været alle oversættelserne igennem mange gange, ligesom jeg har taget ansvaret for til sidst at trække strengen i sandet og træffe et valg mellem de mange og ofte lige rimelige alternative løsninger på oversættelsesdilemmaer.

Resultatet af det hele ligger altså nu i læserens hænder, hvor det endnu en gang vil blive integreret og tolket gennem læsninger af alle hånde art. Vi håber, at læseoplevelsen bliver lige så udfordrende og inspirerende, som arbejdet med bogen har været for os, der har været involveret.

Note

¹ Interviewet findes i: Lykke, Nina, Randi Markussen & Finn Olesen (2004). *Cyborgs, Coyotes and Dogs: A Kinship of Feminist Figurations and There Are Always More Things Going on Than You Thought! Methodologies as Thinking Technologies*, pp. 321-43 in *The Haraway Reader*. London and New York: Routledge.